

Шаповал Г.І.

Антропонімний простір новел Марка Черемшини

Шаповал Галина Ігорівна, здобувач наукового ступеня кандидата філологічних наук
Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка,
методист кабінету координації методичної діяльності
Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Львів, Україна

Анотація. Стаття присвячена дослідженню функціонування власних імен у новелістиці Марка Черемшини. Охарактеризовано найважливіші стилістичні функції літературно-художніх антропонімів та визначено особливості вживання власних назв у творчості письменника. Систематизовано літературно-художні антропоніми у творчості автора, охарактеризовано їх структуру, з'ясовано особливості побудови антропонімного простору та літературних антропонімів в системі художнього тексту.

Ключові слова: апелятив, літературно-художній антропонім, номінація, онім

Вступ. Ономастика поетична, ономапоетика, поетонімія, ономастика літературна – галузь ономастики, що вивчає функціонування власних назв у художніх творах [1, с. 8]. В українському мовознавстві найбільш прийнятним є термін літературна ономастика, бо цей відповідник легко вписується у міжнародну термінологічну систему, пор. англ. *literary onomastics*, нім. *literarischen onomastik*, фр. *onomastique litteraire*.

Літературна ономастика є вторинною, бо виникає й існує на базі загальнонародної ономастики опираючись на діючі в мові ономастичні норми. Вона не зумовлюється безпосередньо історичним розвитком, як реальна ономастика, а залежить від волі автора і детермінується художнім задумом, жанром, напрямком та стилем твору.

Оними в художньому творі передусім виконують стилістичну функцію і беруть участь у створенні образів на відміну від реальних власних назв, що належать мові [1, с. 8]. Асоціація є одним із найпоширеніших засобів формування семантики власних назв у тканині тексту. Особливо це стосується тих онімів, які в лінгвістичній літературі називають по-різному – значущими, описовими, характеризуючими, змістовими, етимологічними іменами. Найбільш вдалим є термін, який вживає більшість вітчизняних і зарубіжних дослідників – промовисте ім'я [3, с. 115].

На початку ХХІ ст. значно поглибилася увага дослідників до вивчення онімного простору художніх текстів, який є завершеною системою, цілісною структурою, що має свої закони, виконує певні художні завдання, які залежать від авторської ідеї і жанрової специфіки літературно-художнього твору [5, с. 17]. Власні назви та їх замітники виступають надзвичайно важливими елементами авторського образотворення, адже допомагають достовірніше відтворити важливі деталі, сутність зображуваного героя та висловити своє (авторське) ставлення і міжособні стосунки героїв.

Усі імена, прізвища, імена по батькові, прізвиська, андроніми, патроніми покликані не лише ідентифікувати персонажа, а й виконувати певні характеристичні функції для створення цілісного образу героя. За вжитком в українській літературі власних назв можна виділити кілька десят різних їх функцій, що зосереджуються в групі – інформативну та експресивну. Окремо від цих двох потужних функціональних блоків можна говорити лише про текстотвірну функцію власних назв [1, с. 7]. Давайте розглянемо функції літературно-художніх антропонімів у новелістиці Марка Черемшини.

Мета: на основі художніх текстів новел Марка Черемшини охарактеризувати функції літературно-художніх антропонімів та структурні особливості використання власних назв у новелістиці автора.

Головна функція літературно-художніх антропонімів – працювати на художній текст (розуміння читачем, адекватне інтерпретування) та на підтекст, адже антропоніми становлять вагомий частину художнього твору [7, с. 73]. Безперечно, підбір імені для персонажа є надзвичайно відповідальним етапом при авторському іменотворенні, бо від того буде залежати ставлення читача до персонажа. У канві будь-якого твору антропоніми виконують різноманітні функції: номінативну, локалізаційну, соціологічну, оцінну, характеристичну. Розглянемо ці функції в антропонімному просторі новел Марка Черемшини.

Номінативна функція притаманна усім власним назвам. Відтворюючи сільські події, автор найчастіше вдається до однолексемного та дволексемного іменування (ім'я + прізвище, детермінатив + ім'я), номінує особу лише ім'ям чи похідним варіантом його, а антропомодель «ім'я + по батькові» та трилексемне іменування вживає рідко.

Панівною формою у сільському середовищі є повна або зменшено-пестлива форма імені (*Іван, Петро, Гриць, Василько, Юрко, Калина*), яка водночас контрастує із емоційно-оцінною та характеристичною (*Петрик, Катеринка, Йванічко, Марічка*). Найчастіше автор іменує персонажів лише за особовим ім'ям, і це, вірогідно, є своєрідним прийомом зображення простої людини і звичайного робітника.

Іменування на зразок *Петрик, Катеринка, Марічка, Йванічко, Тимко* є досить поширеними і характерними для антропонімікону покотуцьких сіл, в основному так названо дітей або селян із незначним статусом: «*Василько й Петрик глянули на стіну й собі заголовили: Дедику, ненько, де святий Николай?*» [6, с. 56].

У новелах Марка Черемшини добре представлена безіменна номінація та замітники імен, які вносять додаткову характеристику персонажів або доповнюють закладену в антропонімах інформацію. Автор використовує їх для виділення персонажа з ряду подібних та для детальнішої характеристики героя. Так, *Петрик* у новелі «*Карби*» є і *чемний легінь, і господар, і бабина дитина, і небіж, і чемна дитина, і годний легінь, і стрижений урльоппник*.

Локалізаційна функція. Ця функція полягає у тому, що автор відтворює у художньому тексті картину

того часу, який він описує, використовуючи іменник того ж періоду. Марко Черемшина не приховує тематичного спрямування новел і вже навіть заголовками новел «Село вигибає», «Село потерпає», «Після бою» локалізує читача у потрібний часовий простір – воєнний період, час народного горя, злиднів, селянської бідноти і великої надії на краще майбутнє.

Більшу частину антропонімів становлять християнські імена (*Андрій, Іван, Петро, Ганна, Марія, Оксана*). Локалізаційну функцію виконують й апеллятивні діалектизми, серед яких: газда, газдиня, бадіки, бадьо, легіні, вуйна, бараба – «гультай», дедьо – «батько», ленка – «ледар, ледащо», сараче, моздір – «невеличка гармата», балван – «ідол» та ін. Характерним для покутських говірок є вживання імен у кличному відмінку з усіченою кінцівкою. У новелах Марко Черемшина використовує таку форму, як *бадіко Ми', Васи': «Цитьте, газдині файні, та чемні, та грешні. Ба, шо си діс, бадіку Ми'?»* [6, с.99].

Соціологічна функція. Кожна особа належить до певного соціального стану, має якусь професію, родові зв'язки та ін. Часто автор поєднує ЛХА з апеллятивом, у якому вже закладена ця інформація: *війт Прембський, багач Приймак, старий удовець Гавриш; Казик Тшецецькі, непривишний навіть до такої роботи як коляда* та ін.

Імена із спеціальними словотворчими форманти вказують на сімейний стан персонажів (*Куриліха, Семениха* – заміжні жінки), а персонажі, що належали до вищих суспільних класів іменуються антропонімами на -ськ(ий), -цьк(ий): *«Казик Тшецецькі непривишний навіть до такої роботи, як коляда. Він таки ще з а Австрії, ек був у нас шевцем, то роботи анітрішки, ані не подивиться в той бік, де робота, лиш ціле літо лежить холодами та й лиш посвистує. Але я отут межі нами кажу нам вірну правду, шо ему не варт поляком бути, бо то – шануючи образ і вас ірцених – таки пустий друк та й решта»* («Коляда») [6, с. 179].

Експресивно-оцінна функція. Антропоніми у художньому тексті несуть певне емоційне навантаження. Для іменування молодих людей та дітей Марко Черемшина вживає імена-демінотиви. Вони здавна в українській мові творилися за допомогою зменшено-пестливих суфіксів: -к(о), -ик -ц' (*Марічка, Калинка, Митрик, Грицько, Василько, Юрко, Петрик* б. ін.). Автор майже не творить образів негативних героїв, тому у творчості Марка Черемшини яскраво переважають пестливі форми над згрубілими.

Найпродуктивнішими словотвірними суфіксами для чоловічих імен у Черемшини є такі, як : -к(о), -ик, -ічк(о); для жіночих імен: -очк(а), -ічк(а), -ичк(а), -к(а) – *Калинка, Митрик, Марічка, Анничка, Петрик, Грицько та ін.*

Зменшувально-пестливі варіанти онімів, які в основному мають експресивно-оцінне забарвлення і служать здебільшого характеристикою іменуючого персонажа, передають позитивне або негативне ставлення до героя. Для вираження експресивності автор

вживає такі звертання, як *«газдиньки любі, ірцени (хрещені)», «тишний та файний пане здекутору, комісарку наш любий»*, експресивно забарвлені приклади *Йванічку-братчику, Калинко-душко, любко-бабко* та замітники імен з позитивною семантикою (*небожата, любетка, вуйночки, газдиньки*).

Автор активно послуговується антропонімами означеннями, які у поєднанні з іменем є важливим засобом передачі почуттів автора: *бідна вдовиця Семениха, багач Приймак, маленька донечка Анничка*.

Характеристична функція. У вираженні характеристичної функції власних назв беруть участь як морфологічні, так і словотвірні особливості антропонімів. Значення імені автор не пояснює і не коментує, лише через відповідні обставини чи поведінку персонаж стає зрозумілішим читачеві. У складі імен можна простежити декілька шарів: візантійські християнські імена (*Григорій, Іван, Петро, Анна*), грецького походження (*Василь, Василина, Остафій, Курило, Калина*), єврейського походження (*Марія, Семен*), польського походження (*Казик*) [4]. Часто поряд із іменем подається інформація про особу: *Іван Гавриш, той бунтар, шо в читальні був головог; Гавришева Марійка, над усі дівки найфайніша; круглий, гей бочка, Дзельманів син.*

У новелі «На Боже» представлені два прізвища із суфіксами -ів – *Пиштаків та Осішнюків*. Такі моделі широко розповсюджені на Буковині і виконують роль присвійних суфіксів. Детального пояснення прізвищ автор не дає, тому здогадуємось, що вони утворені за продуктивною тоді моделлю по спорідненості до прізвища батька. Частина антропонімікону відображає назви за соціальною належністю або постійним заняттям (*Приймак, Сівчук*).

У новелах Марка Черемшини широко побутують прізвища та прізвиська, через які автор виражає своє ставлення до персонажа, формує ставлення до нього у читача. Вони доповнюють зовнішню і внутрішню характеристику зображуваної автором особи.

Прізвиська Черемшини – це в основному однолексемні антропомоделі із прозорою мотивацією. Так, головного героя новели «Поменник» прозивають у селі Митром Пужливим, бо *«...відмалку мав великі вуха, а лице стягнене в клубочок, гей у заяця. Заким ставав говорити, то обзирався на всі боки, схильовався, клав на губи палець і казав: «Цитьте!»...»*. Однак часто автором чи то для виділення персонажа з ряду подібних, чи для детальнішої характеристики застосовуються замітники імен, які вносять додаткові характеристики до образу Митра: *заяць, базіко Ми', браччик, слушний чоловік* [6, с.99].

Висновки. У своїй творчості Марко Черемшина, вибираючи антропонімійну модель іменування, керувався не усталеними державою антропонімами нормами, а їх функціонально-стилістичною доцільністю. Отож, різноманітність іменувань дає можливість письменнику більш повно та виразно розкрити художні образи та точніше їх охарактеризувати, створює особливий колорит та неповторний авторський стиль.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпенко Ю.О. Літературна ономастика: Збірник статей. – Одеса: Астропринт, 2008. – 328 с.
2. Мельник Г.І. Міркування про теоретичні засади літературної ономастики. Записки з ономастики: Збірник наукових праць, Вип. 11. – Астропринт, 2008. – С. 20-28.
3. Бияк Н. Номінація персонажів у романах Гончара як додатковий засіб їх характеристики. – Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство. – Тернопіль: ТНПУ, 2007. – 1 (16).– 448 с.
4. Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей: Словник-довідник. – 3 вид., випр./ За ред. В.М. Русанівського – К.: Наук. думка, 2005. – 336 с.
5. Хлисту́н І. Власна назва в українській поезії II половини ХХ ст. – Умань, 2013. – 208 с.
6. Черемшина М. Новели; Посвяти Василеві Стефанику; Ранні твори; Переклади; Літературно-критичні виступи; Спогади; Автобіографія; Листи / Вступ, стаття, упоряд. й приміт. О.В. Мишанича. – К.: Наукова думка, 1987. – 448 с.
7. Усова О. Вживання та функції одночленних власних імен у творах М. Хвильового // Вісник Донецького університету. Серія Б: гуманітарні науки. – 2003.– Вип. 1. – С. 72-76.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Karpenko Yu.O. Literary onomastics: Collection of Articles. – Odesa: Astroprint, 2008. – 328 p.
2. Melynyk G.I. Reflections on the theoretical principles of literary onomastics. Notes from Onomastics: Scientific Papers, Vol. 11. – Astroprint, 2008. – P. 20-28.
3. Byjak N. Nomination characters in novels of Gonchar as a supplementary measure their performance. – Scientific Notes of Ternopil National Pedagogical University. Series: Linguistics. – Ternopil: TNPU, 2007. – 1 (16).–448 p.
4. Skrynyk L. Gh., Dzyatkivsyka N. P. Proper names of people: Dictionary Directory. – 3d ed., cor. / Za red. V. M. Rusanivskyiy – K.: Nauk. dumka, 2005. – 336 p.
5. Khlystun I. Proper name in Ukrainian poetry in the second half of the twentieth century. – Umany, 2013. – 208 p.
6. Cheremshyna M. Novels; Dedication to Vasil Stefanik; Early works; Translations; Literary criticism performances; Memories; Autobiography; Letters / Introduction, article compilation and notes. O.V. Myshanych. – K.: Naukova dumka, 1987. – 448 p.
7. Usova O. The use of a one-term function and proper names in the works of M. M. Khvylyjoviy // Bulletin of Donetsk university. Series B: Humanities. – 2003.– Vol. 1. – P. 72-76.

Shapoval G.I. Anthroponymic space stories Marko Cheremshyna

Abstract. The article is devoted to the investigation of the functioning of proper names in the small prose of Mark Cheremshyna. The characteristic most important stylistic features literary anthroponyms and peculiarities of the use of proper names in the writer. Systematic literary anthroponymy in the works of the author, kharakterizovyvatsya their structure, to clarify the features of construction onomastic space and literary anthroponyms in the system of artistic text.

Keywords: *appellativ, literary-artistic anthroponym, nomination, onym*

Шановал Г.И. Антропонимическое пространство новелл Марка Черемшины

Аннотация. Статья посвящена исследованию функционирования имен в новеллистике Марка Черемшины. Охарактеризованы важнейшие стилистические функции литературно-художественных антропонимов и определены особенности употребления имен в творчестве писателя. Систематизированы литературно-художественные антропонимы в творчестве автора, охарактеризована их структура, выяснены особенности построения антропонимического пространства и литературных антропонимов в системе художественного текста.

Ключевые слова: *апеллятив, литературно-художественный антропоним, номинация, оним*